

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ МОДЕРНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Розглянуто сутність та охарактеризовано функціональний потенціал історичної пам'яті як чинника формування модерної української нації, національного самоусвідомлення українців. Обґрунтовано необхідність системної політики пам'яті на загальнодержавному та регіональному рівнях, спрямованої на вивільнення від величезного масиву імперсько-радянських стереотипів у сприйнятті історії, досягнення цілісності історичної пам'яті української нації, подолання полярності та контраверсійності в оцінках історичного минулого.

Ключові слова: історична пам'ять, історична свідомість, суспільна свідомість, національна консолідація, історичний процес, гуманітарна політика, національна ідентичність.

Однією з найважливіших умов функціонування будь-якого суспільства, джерелом його життєздатності й самодостатності є історична пам'ять. У контексті теорії націй та націоналізму історична пам'ять трактується як основоположний чинник становлення сучасних націй і держав, оскільки саме вона формує фундамент національної ідентичності, наділяє національні спільноти почуттям культурної самобутності та спільності історичної долі. Як складова суспільної свідомості, сфера інтелектуальної й духовної діяльності національної спільноти, історична пам'ять окреслює її межі в часі та просторі, її історико-культурну перспективу. Визнаний дослідник проблем національної ідентичності, британський етносоціолог Е. Сміт, серед найголовніших рис цього суспільного феномену називає "спільні міфи та історичну пам'ять", або "міф про спільних предків" та "спільну історичну пам'ять". Відкриття самобутньої "етноісторії", на його думку, становить "культурну основу" творення націй та державотворення" [26, с. 44, 49]. Історія переконливо доводить, що дух народу, мобілізація історичної творчості людей є найважливішими чинниками націєтворення. Втрата історичної пам'яті продукує відчуття меншовартості, безперспективності, духовного дискомфорту як в окремої людини, так і в нації загалом. Невипадково кожна колоніальна влада з метою закріплення панівного становища над поневоленим народом намагається знищити його історичну пам'ять, котра живе в глибинній народній свідомості й постійно збуджує народ до визвольних змагань.

Стан та перспективи становлення історичної пам'яті українців є критично важливими для подальшого розвитку нашої держави-нації, її демократичного європейського майбутнього. Деконструкція імперсько-

радянських стереотипів у колективних уявленнях про минуле, подолання дуалізму історичної пам'яті українців, націоналізація історичного нарративу – необхідна умова реалізації українського національного проекту. Актуальним залишається і завдання поновлення історичних зв'язків між минулим та сьогоденням в умовах втрати спільного соціального досвіду різних поколінь, розпорошення історичної пам'яті, поширення нігілістичних оцінок історичних подій.

Проблема становлення і функціонування історичної пам'яті та її впливу на процеси націє- й державотворення, формування національної ідентичності перебуває в полі досліджень сучасних українських науковців і представників закордонних українознавчих центрів: В. Артюх, О. Бойко, Д. Веденєєв, В. Вятрович, І. Гирич, Я. Грицак, М. Гурик, В. Жадько, Л. Зашкільняк, Ю. Зерній, Я. Калакура, А. Киридон, С. Кульчицький, В. Масенко, Л. Нагорна, В. Солдатенко, В. Степанков, Ю. Шаповал, Н. Яковенко та ін.

Наукові розвідки у сфері історичної пам'яті сконцентровані навколо кількох засадничих питань, зокрема дефініціювання поняття "історична пам'ять". На думку вітчизняної дослідниці А. Киридон, науковці артикулюють існування таких інтерпретаційних різновидів поняття "історична пам'ять": індивідуальна пам'ять про минуле; частина соціального запасу знань, яка існувала вже в примітивних суспільствах; колективна пам'ять про минуле, коли йдеться про певну групу; соціальна пам'ять, якщо мова йде про суспільство; ідеологізована історія (здебільшого пов'язана з виникненням держави-нації); синонім історичної свідомості (пізнання); визначальний чинник національної ідентичності; канал передачі досвіду та відомостей про минуле, важлива складова самоідентифікації людини та соціальних груп тощо [20, с. 112].

Під поняттям "історична пам'ять" розуміється феномен суспільної свідомості, селективно збережена нацією сукупність знань, уявлень та ціннісних оцінок тих подій минулого, які справили вирішальний вплив на її становлення, самоідентифікацію, державотворчі й цивілізаційні досягнення та консенсусно сприймаються у суспільстві як найбільш значущі для його самозбереження, консолідованого існування та конструктивного розвитку в майбутньому [27, с. 691].

Історична пам'ять виступає формою трансляції й актуалізації культурних змістів. Будучи зафіксованою у формах знань, культурних стереотипів, архетипів, міфів, національна пам'ять як особливий соціокультурний феномен осмислення індивідом, нацією, соціумом свого становища в часі й просторі є унікальною сукупністю уявлень людей про своє минуле, позиціонування себе в символічному універсумі певної історичної епохи. Через культуру історична пам'ять постає як основа для розвитку історичного мислення, у межах якого відбувається усвідомлення

нацією самої себе, усвідомлення того, що вона має власну історію, робить певний внесок у розвиток світової цивілізації.

Людські спільноти наділяють свою пам'ять про історичне минуле сакральним змістом. Як зазначає Ю. Зерній, сакралізація історії є виявом екзистенціальної схильності до пошуку найвищих смислів і цінностей буття, способів протистояння небуттю, її одвічного прагнення доторкнутися до вічності та безсмертя через встановлення зв'язку з предками та нащадками [15]. При цьому дуже важливо, щоб історичні символи не конфліктували між собою, а утворювали образно-смыслову цілісність. Адже конфлікт образів і символів породжує конфлікт пам'ятей, що є характерним для українського посттоталітарного суспільства [11, с. 102–103].

У процесі формування історичної пам'яті провідну роль відіграють соціальний досвід, історична традиція, етнічні стереотипи аксіологічного забарвлення. В історичній пам'яті, зрештою, лишається те, що викликає емоційний відгук, відповідний запитам сьогодення. Окремо стоїть питання про вплив наукового знання на визначення обсягу та змісту історичної пам'яті. Значення історичного знання для національного відродження зростає також з огляду на явище "парадоксу Бромлея", суть якого полягає в тому, що в умовах руйнації традиційного суспільства, за відмирання традиційно-побутової культури, втрати питомих етнографічних рис, все ж відбувається зростання етнонаціональної свідомості. Остання ж формується через усвідомлення національною спільнотою самотності власної історичної долі, а відтак, історична пам'ять у сфері функціонування суспільної свідомості виконує потужну компенсаторну функцію, постає формою психологічного захисту та ідентифікації соціуму. Як компонент ментальності народу, історична пам'ять може перебувати в складних відносинах зі сферою "колективного несвідомого" [22, с. 153].

Зазначимо, що зверненню до пам'яті передують усвідомлення розриву зв'язку з колишнім світом, його втрати. Ефект "акумуляції", пов'язаний із відчуттям втрати, нерідко веде до "роздмухування" функцій пам'яті, гіпертрофії її установ і знарядь (музеїв, архівів, бібліотек, колекцій, комп'ютерних каталогів, банків даних, хронологій тощо) [23]. За умов порушення лінії зв'язку минуле–сьогодення–майбутнє, саме історична пам'ять повинна допомогти рефлексійному теперішньому відшукати власну національну ідентичність. Водночас і національна спільнота, яка використовує історичну пам'ять в обґрунтуванні своєї ідентичності, також постає перед перспективою активного конструювання, переосмислення, ревізії минулого. Звернення до минулого відбувається як у формі спеціалізованого знання (історії), так і у формі масових знань про минуле, повсякденних і професійних (філософських, релігійних, ідеологічних, суспільно-наукових).

Нації, які живуть і прагнуть самоствердження (а саме до таких належить українська), характеризуються, насамперед, пасіонарністю, яка, звичайно ж, укорінена у їхній самотності, культурі й історії. Повноцінне національне буття неможливе без того, щоб мати спільну (бодай у головних рисах) візію минулого, свої традиції та ритуали, святині та місця пам'яті, пантеон героїв, які "подарували" нації взірці поведінки, кодекс честі, власний внутрішній час та історичний календар зі святами й поминальними днями, спільну систему моральних вартостей, за допомогою яких оцінюють ті чи інші події минулого, а ще й закарбовану в мистецтві панораму розвитку своєї спільноти, її взаємодії з іншими народами, злетів та падінь на роздоріжжях цивілізації. Якщо ж окремі групи суспільства мають різні, а часом і протилежні погляди на минуле, то історична пам'ять стає дезінтегруючим чинником, джерелом протистоянь і конфліктів, продукує у громадян протилежні, аж до несумісності, погляди на перспективи держави й нації.

Визволення нації від колоніального гніту, розбудова демократичної держави неможливі без відродження історичної пам'яті, національної самосвідомості, традицій, самотності. Історичний процес репрезентує безліч прикладів того, як у процесі становлення нових держав-націй формувалася суспільний запит на конструювання національного історичного нарративу, який поступово віддзеркалювався у суспільній свідомості. Розглядаючи написання національних історій як важливий складник національного відродження, уже згадуваний Е. Сміт зазначає, що їх автори "мусять дати своїм народам славу минувшину, легітимізуючи їхнє прагнення до автономного або незалежного політичного існування, і водночас зробити це в академічній манері, щоб історичний родовід нації визнали сусіди" [26, с. 104]. Кожна епоха переглядає образно-символьні ряди історичної пам'яті: одні ретельно зберігає, інші відправляє у небуття, заміщуючи їх новими.

Ситуація на початку ХХІ ст. вимагає переосмислення ціннісних пріоритетів, що слугують для людства орієнтирами при спробі досягнути історичне минуле й сучасність та спрогнозувати майбутнє. Сьогодні особливо загострюється аспект розуміння історії, оскільки "наш час" не лише швидкоплинний, а й є періодом зіткнення епох, одна з яких завершує (але ще не завершила) свій хід, друга – поступово перебирає на себе (але ще не перебрала) можливі й неможливі світоглядні навантаження. Злам епох – це переоцінка цінностей, світогляду, культурних норм (Ф. Ніцше), дотичність до історії через ясне бачення майбутнього і страждання (в сенсі переживання) існування в сучасному. Особливість історичної пам'яті в сучасному світі така, що в ній долається асиметричність шляхів розвитку через припущення багатоманітності варіацій виникнення історичних подій, які існують одночасно.

Нині дедалі гучніше лунають твердження про те, що нова глобальна історія має створюватися поза фокусом національних історій, "долати" націєцентризм, іти паралельно з глобалізацією національних і регіональних історій. Крайніми формами загроз, які об'єктивно несе глобалізаційний тиск на національну, історичну пам'ять народу, є цілеспрямовані інформаційно-психологічні впливи, які знаходяться в арсеналі т. зв. "гібридної війни" й застосовуються щодо історичної пам'яті того чи іншого народу (суспільства) з метою послаблення реального суверенітету держави й морально-психологічної стійкості її громадян.

Серед прийомів, котрі застосовуються для руйнації поля національної пам'яті, вітчизняні науковці В. Солдатенко і В. Веденєєв виділяють такі:

- штучна ерозія позитивної, суспільно вагової для життєдіяльності народу та держави пам'яті про минуле;

- вилучення або "перекодування" змістів та світоглядних основ, котрі спираються на колективну пам'ять про минуле;

- впровадження у масову свідомість чужорідних, політично загострених тлумачень історії, які ведуть до дезінтеграції державницької організації та суспільного буття народу;

- пряма фальсифікація (фабрикація) історико-документального матеріалу або приховування "небажаної" історико-документальної бази, інформації, застосування спекулятивних (маніпулятивних) прийомів інтерпретації фактичного матеріалу;

- наполеглива дискредитація (демонізація) історичної спадщини та традицій, ключових фігур історичного поступу нації;

- намагання довести до антагонізму світобачення в цілому та погляди на історію між різними поколіннями українського народу, що загрожує штучним перериванням цивілізаційної традиції та ерозію нації зсередини;

- створення відповідних структур, підготовка, виховання та заохочення "інтелектуального ударного загону" "війни з вітчизняною історією", з одночасними теоретико-методологічним роззброєнням та морально-психологічним спантеличенням гуманітарного професійного прошарку;

- прагнення до деінтелектуалізації, дераціоналізації масової свідомості як головної передумови "перекодування" історичної пам'яті – важливої складової державно-політичної лояльності та національно-культурної (цивілізаційної) ідентичності [27, с. 693–694].

У пострадянських країнах, які пережили сталінський тоталітаризм, розпад СРСР і психологічну травму краху "радянської ідентичності", проблема відтворення або / і "перевідновлення" історії виявилася надзвичайно гострою, спровокувавши справжні битви за "історію", за надання нових смислів подіям минулого, за героїзацію окремих подій і, навпаки, свідоме "забуття" інших. Для України – це надскладне завдання,

оскільки її офіційна історія та історична пам'ять украї спотворені попередньою історичною наукою й комуністичною ідеологією та пропагандою. В українській історичній свідомості й до сьогодні помітне місце посідає радянсько-російсько-православна інтерпретація історії.

На жаль, упродовж розвитку України як суверенної держави політика національної пам'яті як складової гуманітарної політики загалом творилася здебільшого ситуативно, зазнавала впливу політичної кон'юнктури, корпоративних інтересів. У її основу не було покладено прийнятих для суспільства науково обґрунтованих, закріплених у нормативно-правовому відношенні принципів і настанов розробки та реалізації політики історичної пам'яті як цілеспрямованого й безперервного комплексу заходів, що розробляються і здійснюються органами влади (за участю об'єднань громадян) з метою формування колективної пам'яті через систему засобів масової інформації, освіти, науки, культури, комеморативної діяльності тощо [27, с. 696].

Доводиться констатувати, що маніпулювання історичною свідомістю українців багато в чому зумовлене й фактичною відсутністю прийнятої для більшості населення державної ідеології, загальнонаціональної ідеї розвитку, які б заповнили ідейно-духовний вакуум, що утворився після радикальної (нерідко – механічної та позірної) відмови від ідеології та суспільної моралі радянської доби.

До чинників невизначеності цивілізаційної ідентифікації України слід віднести й наявність періодів у її історії, коли Україна не мала власної державності, належність окремих частин її території до різних геополітичних, гео економічних та геокультурних просторів, зокрема середземноморського, західноєвропейського та євразійського. А тому чи не найскладнішим завданням у процесі національного відродження й ідентифікації в Україні є вироблення історичної пам'яті, адже саме в її архівах будь-який народ зустрічається з представниками іншої історико-культурної цивілізаційної орієнтації, відбувається зустріч "свого" із "чужим". Саме в такому контексті, стверджує Н. Іванова-Георгієвська, одна частина нації визначає певні події минулого як заснування своєї автентичності, своєї історії і відповідно святкує їх як свята, а інша розглядає їх як насильство над своїми пращурами, тобто успадковує їхню образу, обурення і бажання помститися, і навпаки [16, с. 219].

З огляду на те, що історична пам'ять українців спотворена століттями бездержавності й культурної асиміляції, її сучасний стан можна охарактеризувати як кризовий. Виявом цієї кризи є співіснування у колективній свідомості щонайменше двох проєкцій вітчизняної історії: власне української та проімперської, котра у свою чергу містить малоросійський, східнослов'янський і радянський компоненти. До того ж, означені проєкції історичної пам'яті не є компліментарними, в окремих

випадках вони є відверто антагоністичними, не вповні відповідають завданням нового етапу розвитку української нації. Результати соціологічних досліджень засвідчують живучість радянської рецепції соціально-історичних фактів і подій, "розколотість" поглядів на вітчизняну історію, глибинний дуалізм історичної пам'яті українців, суттєву регіональну диференціацію у ставленні до політиків і державних діячів.

Навіть державні інституції, котрі належать до різних гілок влади, як це не прикро констатувати, не завжди демонструють консолідовану позицію щодо конструювання історичної свідомості громадян. Так, глибокі протиріччя у розумінні національних завдань продемонструвала Верховна Рада України під час прийняття Закону України "Про голодомор 1932–1933 років в Україні". Немає жодних сумнівів, що голодомор був організований штучно з метою остаточного економічного, політичного й ідеологічного підкорення українського селянства. Унаслідок такої політики було фізично знищено, за різними оцінками, від 4,5 до 8 млн. українців, абсолютна більшість яких – селяни [5, с. 88]. Для України цей злочин тоталітарного режиму став національною трагедією й страшним ударом по генофонду нації. Але навіть ця трагічна сторінка вітчизняної історії не змогла консолідувати різнобіжні проекції минулого України. А післявоєнний голод 1946–1947 років, жертви якого дослідниками обчислюються в межах 1–1,2 мільйона людей, взагалі є темою забуття. Це стосується і масового голоду в Україні 1921–1923 років.

Зазначимо, що повернення теми українського Голодомору-геноциду 1932–1933 років у порядок денний у міжнародній політиці є вкрай важливою для України. З одного боку, це реанімує активну українську політику в цьому напрямку, а з другого – історично зміцнить позиції України, яка вже майже три роки протистоїть російській агресії та етноциду Кремля на окупованих українських територіях – у Криму та частині Донбасу. Визнання Голодомору міжнародною спільнотою злочином геноциду може бути одним із найдієвіших інструментів оборони і державного захисту

Амбівалентність історичної свідомості українців особливо "капіталізується" у перебігу виборчих кампаній, у практиці боротьби за владу. Гра на розбіжностях у ставленні до найдраматичніших сторінок минулого, як-от голодомор, Друга світова війна, український національно-визвольний рух, призводять до загострення суспільних конфліктів, поглиблює лінії розколів і протистоянь у країні. Це свідчить про те, що необхідність здійснення єдиної стратегії щодо формування історичної пам'яті й національної ідентичності українців ігнорується політичними силами, які саме й покликані генерувати цю ідентичність. Національне примирення – це не тільки проблема світоглядних засад нації, способу мислення, а й іспит на нашу відповідність європейським цінностям.

Процес творення нових пам'яттєвих смислів в умовах транзитивного суспільства є необхідною умовою подолання дуалізму історичної пам'яті українців та їх примирення. У цьому сенсі державна політика пам'яті повинна бути зорієнтована на руйнацію тоталітарних установок та стереотипів, формування об'єднаної системи цінностей. За визначенням А. Киридон, посттоталітарна пам'ять базується на актуалізації "репресованої пам'яті", "пригадування" забутих імен, подій і дат, "реабілітації пам'яті" [20, с. 114–116]. Цілеспрямована державна гуманітарна політика пам'яті здатна сприяти реінтеграції історичних подій і їх репрезентації у нових культурних формах: монументах, меморіалах, ландшафтах, музеях, архівах, кінофільмах, різних жанрах усних історій та бібліографічних конструкціях.

Об'єктивно зумовлений інтерес до історії українського народу виявив значні суперечності в історичній свідомості й пам'яті українців. Звісно, потрібен певний час для критичного осмислення історичних подій, подолання психологічних бар'єрів, догм і стереотипів в історичному мисленні. Водночас для сучасного українського світоглядного дискурсу характерна тенденція до обмеження історичної думки лише критикою минулого. Мають місце спроби звести історію суспільства до помилок і прорахунків, суб'єктивних і волюнтаристських дій, свавілля ворогів і недругів. А це неминуче веде до відступу від історичної правди. Як слушно зазначає П. Саух, "критичний підхід до історії не означає простої зміни акцентів, позитиву на негатив і навпаки, як нерідко у нас робиться. Критичне ставлення до історії – це прагнення зрозуміти її. Не виправдати, а збагнути в її власній суті, не фетишизуючи і не заперечуючи можливі її уроки. Історія – не мертвий музейний експонат, а жива подієва структура, і пульсує вона нашим сьогоденням, нашим ставленням до неї" [25, с. 12–13].

Дослідники слушно зазначають, що в історіографічній традиційній схемі тему національної історії нерідко звужено до історії україномовної та національно свідомої еліти. Така парадигма, власне, перестає бути національною і потребує іншого визначення [8, с. 69–70]. Перш ніж вийти у висвітленні історії України на ширші за націю й етнос контексти, як цього вимагає перспектива поглиблення історичних студій, час позбутися пов'язаних із політичною обмеженістю "візій" і перетворити арену протистояння національно- чи класово-свідомих наративів на єдину площину, у межах якої "чужі" політичні проекти якщо й реалізувалися, то завжди у "власному", "засвоєному" варіанті [10, с. 207]. Надмірна політизація й ідеологізація досліджень історії України витворили її образ як "воюючої" країни, коли основне завдання народу полягало у здобутті державної незалежності, а це не відображало всієї багатоманітності суспільних процесів. Тож якщо на порядку денному стоїть питання про усунення з історіографії телеологічних побудов, варто більше уваги

звернути на розгляд історії України як конкуренцію певних національно-політичних проектів [6, с. 103–109; 12, с. 107].

Сьогодні вітчизняні історики, а також діаспорні автори із застосуванням широкої (і доступної нині) джерельної бази, сучасних методів дослідження долучилися до відтворення наукової ретроспективи минулого українського народу, до новітнього тлумачення (хоча, почасти, й з певним упередженням) складних проблем його історії (історії Другої світової війни, національно-визвольного руху в Україні, Української революції 1917–1920 рр., масштабних історичних трагедій українського народу у ХХ столітті, як-от: Голодомору-геноциду 1932–1933 рр. та незаконні масові репресії, радянський період історії України в цілому тощо).

Наріжним, пріоритетним завданням у контексті формування історичної пам'яті повинно бути руйнування стереотипу неповноцінності української нації, вихованого не в одного покоління українців. Консолідуючим чинником повинен стати ідея тривалості української державності (Антська держава, Велика Скіфія, Київська Русь, Литовсько-Руська держава, Запорізька Січ, Гетьманщина, УНР, ЗУНР). Працюючи з ретрансляцією історичної пам'яті, пов'язаною із державотворчою традицією на українських землях, особливої актуальності набуває загострення уваги на факті переривання державності в інших високорозвинених європейських країнах та на врахуванні відповідних історичних обставин.

Новітнє прочитання вітчизняної історії створило міцну основу для реконструкції історичної пам'яті українців, а відтак редефініції старої радянсько-російської й творення нової української ідентичності. Українці долають непростий шлях "зламу" стереотипів, деміфологізації поглядів на своє минуле, вчать оцінювати власну історію у "своїх", а не "чужих" категоріях. Хоча запущені колись у духовний простір українського суспільства циркуляри, настанови, міфологеми продовжують діяти, знаходять симпатиків та провідників і в сучасній Україні. Й досі в оцінці багатьох принципово важливих для усвідомлення історичних подій домінує підхід, несумісний з процесами націє- та державотворення. Це стосується зокрема такого суспільно вагомого явища, як національно-визвольні змагання українського народу. Нестримні поривання до свободи, помисли й дії його провідників і рядових учасників нерідко подаються у спотвореному світлі, зі зневажливими характеристиками й необгрунтованими звинуваченнями [14, с. 71–76].

Зазначимо, що за комуністичного режиму суспільній свідомості спрямовано нав'язувалися уявлення, відповідно до яких "український націоналізм асоціювався з надуманою агресивністю української нації, її прагненням розбудувати українську державу за суто етнічною ознакою, утвердити "Україну для українців". Це груба фальсифікація, що жодною мірою не відповідала дійсності. Насправді український національно-

визвольний рух завжди дотримувався конструктивної функції націоналізму, виходячи з того, що утвердження та розвиток української нації можливі передусім за умови об'єднання зусиль усіх етносів, котрі проживають на теренах України, для побудови міцної держави, яка могла б обстоювати їхні інтереси" [4, с. 76–77]. Маємо бути свідомі того, що український національний рух виник і діяв насамперед як національно-визвольний, а ідеологія українського націоналізму є невід'ємною складовою національної свідомості й ментальності українців. Для об'єктивності необхідно врахувати і ступінь провини радянського керівництва у розв'язанні фактично громадянської війни на теренах Західної України у післявоєнний період.

Політика актуалізації історичної пам'яті має сприяти консолідації суспільства, а не його розколу. Тому селекція дат, пам'ятників, "пам'ятних" персоналій має бути обґрунтованою і виваженою. Україні, на щастя, не потрібно створювати "з нуля" пантеон героїв – вони у нас є. Проблема тільки у тому, щоб пояснити суспільству, чому і за що ми шануємо цих героїв. Саме у такий спосіб історична пам'ять здатна перемогти історичну амнезію. Скажімо, у Франції ніхто не запитує, скільки переможних битв було в Жанни д'Арк. Вона є символом боротьби проти англійських поневолювачів.

Прикладів недбалого (а можливо, й свідомо спотвореного) ставлення до власної історії, тим більше до її трагічних сторінок, дуже багато. Одна з них – героїчна загибель українських юнаків під Крутами у 1918 р. Далеко не кожен народ світу має такі яскраві взірці самопожертви в ім'я незалежності. За часів СРСР ці події розглядалися винятково як спроби "націоналістичних сил" перешкодити утвердженню радянської влади в Україні. Нині такої влади вже немає, однак вшанування пам'яті загиблих під Крутами лише останніми роками починає набувати національного масштабу. Безумовно, слід віддати належне намаганням нинішньої влади відновити історичну свідомість українців, залучаючи до історичної пам'яті важливі події минулого, переважно трагічні, запроваджуючи нові світоглядно значущі ритуали поминання. Але за умов панування міфологічних механізмів формування уявлень про життя масові обряди, у яких знову-таки бере участь лише частина українців, а інша виголошує прокляття на їхні голови (вперто наполягаючи, що, скажімо, голодомор-геноциду в Україні не було), навряд чи стануть дієвими засобами формування єдиного бачення нацією минулого [16, с. 226].

Щодо концепцій розуміння історичного минулого в межах найбільших етнічних груп в Україні (росіян, поляків, євреїв, угорців, румунів та ін.), то вони мають добре розвинені національні історіографії, котрі спираються на тривалу й сталу наукову традицію. До того ж їх національні історії домінують не тільки на історичній батьківщині цих народів, а й мали

свого часу потужний вплив на розвиток української історичної свідомості. Важливою в цьому контексті є ситуація з пануючою протягом тривалого часу на Україні польською нацією. Становлення власне української національної історичної науки відбувалося, у тому числі й під знаком протистояння польським історичним концепціям. Однак найбільший вплив на формування української історичної пам'яті й національної ідентичності мало перебування України в межах Російської імперії й Союзу РСР.

У сучасному російському суспільстві продовжує функціонувати ідея месіанства, яку віками плекала не тільки державна еліта, а й підтримувала значна частина пересічних росіян. Після розпаду СРСР у Росії не відійшли в минуле імперські стереотипи й ностальгія за великою державою. Російська імперська традиція, яка декларується як надетнічна, апелює до позитивно забарвленого історичного досвіду у спільному минулому в межах Російської імперії й СРСР. Вона виходить із гіпертрофованого сприйняття месіанської ролі російського етносу як єдиної об'єднавчої сили для захисту слов'янства, православ'я, у боротьбі з нацизмом тощо. Сьогодні російське суспільство в основній своїй масі демонструє єдність навколо "охоронних" цінностей, у ньому все виразніше простежується поворот масової суспільної свідомості до домінування імперських, державних цінностей [19]. Якщо українська політична еліта робить спробу "розірвати" з радянським історичним минулим, а тим самим нівелювати символічний зв'язок з дискредитованою спадщиною, то російська влада намагається інкорпорувати старі радянські міфи та комемораційні практики у нову модель репрезентації національних цінностей [1].

Відома позиція імперської московської історіографії про ототожнення Русі й Московії, про те, що "давньоруська історія – це спільна спадщина трьох народів", "що є єдиний народ, а немає окремих росіян, українців і білорусів". Росія завжди переробляла історію, бо в цьому полягала її суть як імперії, яка не мислить себе без історії справжньої Русі. Добре відомі факти крадіжки Москвою руських святинь і внесок київських учених у становлення російської історіографії й інших наук. Розуміння цього нюансу важливе для всіх українців, адже всі ми багато років перебували під впливом імперської історіографії. Русь – це, насправді, перш за все Україна. Особливо це важливо доносити тим українцям, які перебувають зараз на окупованій території і зазнають потужної інформаційної "обробки" з боку російських ЗМІ. Багато хто на Донбасі й дотепер ототожнює себе навіть не стільки з міфічною "Новоросією", скільки з Союзом РСР, "руським міром".

Контрпродуктивними з погляду національних інтересів є дії тих політичних сил (парламентських і позапарламентських), які відверто спрямовані на консервацію в суспільній свідомості імперської візії історії

України. Очевидно, що публічна риторика таких партій і громадських об'єднань перебуває у фарватері політики офіційної Москви, яка навіть на початку ХХІ ст. базується на імперських амбіціях, конструюванні нової гіперімперської військово-мобілізаційної концепції "славетної історії" Росії. А спроби незалежних держав утвердити свою культурно-історичну окремішність сприймаються як "націоналістичні збочення", "інтелектуальна піна" націоналістичного характеру, котра неодмінно зникне [19, с. 334–348; 29, с. 405–487].

Поширеними аспектами такої політики є й проімперські інтерпретовані військові дії, насамперед ті, які мають характер масового героїзму й спільної боротьби російського, українського та інших народів проти зовнішніх ворогів. Особливо це стосується Другої світової війни, як найбільш заідеологізованого та екзистенційно включеного в долю нині живих поколінь громадян періоду вітчизняної історії. Для росіян Велика вітчизняна війна є стрижневим елементом колективної ідентифікації, який концентрує всі найважливіші лінії інтеракції сьогодення. Цілковита героїзація й сакралізація Великої вітчизняної війни, котра фіксується як центральний елемент моделі історичного минулого ("опорна точка нашої великої історії", "героїчна" і "легендарна", "день, який нас звеличує", "вершина слави", "знання і пам'ять про яку зумовлюють безсмертя і велич Батьківщини"), унеможлиблює репрезентацію гетеротопності минулого чи спробу його раціонального переосмислення. Такий героїчний дискурс максимально маргіналізує будь-які прояви контрпам'яті. У російських і проросійських засобах масової інформації акцентується увага на перемозі у війні якраз радянського (мається на увазі російського) народу, натомість українці зображаються як "зрадники", "бандерівці", "оунівці", "фашисти" [10, с. 11–15].

Інші імперські стереотипи мають більш локальний вимір (наприклад, образ Севастополя як міста "російської слави" чи Ізмаїла як осередку "непереможної російської зброї", культу Суворова, Рум'янцева, Кутузова як визволителів Причорномор'я, образ Сталіна як "ефективного менеджера", стереотип про передачу М. Хрущовим Криму Україні тощо). Цілком очевидно, що імперська візія української історії має серйозну підтримку в Російській Федерації, де все виразніше простежується повернення масової суспільної свідомості до домінування "імперських, державних цінностей". Більше того, російські аналітики розглядають "культурно-історичну єдність" Росії, України та Білорусі як одну з важливих передумов здійснення першого унікального прецеденту "збирання держави, що розпалася" [3, с. 1; 30, с. 63–73]. У межах цієї версії простежуються й непоодинокі суто провокаційні інтерпретації історичного минулого, розраховані на взаємне відштовхування різних етнічних груп українського соціуму.

Зрозуміло, що подібний підхід не може бути основою для національної інтеграції й консолідації. Національне відродження повинно розпочинатися з усвідомленням своєї самодостатності: що ми не маргінальний уламок якоїсь високої цивілізації, що ми без історичних коренів, невідомо який етнічний мікс і прийшли на цій землі, що ми не країна чиєїсь імперії, що наша мова – не "наречіє", а одна з індоєвропейських мов, що наша культура – це не недокультура, слаба й непродуктивна, а щось набагато вище, що ми – не невдалий експеримент.

Слід визнати, що сучасний український історичний наратив значною мірою несе в собі риси радянського. Вітчизняні історики, які звільнилися від класового підходу, так і не змогли запропонувати суспільству нового історичного канону. До певного часу використання радянського класового підходу до української історії не дуже й шкодило, бо держава, по суті, залишалася радянською. Але виклики, поставлені Револуцією Гідності, промовисто сигналізують, що історію, у якій є місце лише соціальним низам, козакам, гайдамакам та повстанцям, потрібно реконструювати. Тим паче, що цю "бунтарську" історію кладуть в основу сучасної історичної політики держави. Хоча на академічному рівні є цікаві дослідження з історії української шляхти, про форми співжиття в умовах релігійної та етнічної багатоманітності, механізми функціонування громадських і державних органів у Середньовіччі та ранньомодерний період, однак їх бракує у шкільних та університетських програмах, де виразно домінує класова модель. Ми й надалі викладаємо підростаючому поколінню класову історію, зводячи українців до однієї соціальної групи – селян, а шляхтичів та аристократів тавруємо "зрадництвом", бо вони змінили конфесію, а отже, перейшли у табір ворога.

У колективній пам'яті українців селяни й надалі залишаються найбільш "українськими українцями". Згідно з канонізованою ще М. Грушевським українською концепцією історії, селяни завжди були носіями й оборонцями справжньої православної віри, не мирилися з соціальним та релігійним гнітом, а отже, і національним. Таким висновком ми програмуємо наше молоде покоління на те, що українці – це соціальні низи, яких немилосердно експлуатували вороги, які, як правило, були іншої (не православної) віри та іншого етнічного походження. Тим самим ми дуже легко, оскільки влада ж не українська, віддаємо свою шляхту та аристократію полякам і росіянам. Так само чинимо з урядниками, чиновниками і військовими.

Обмежуючи "українців" селянами та православним кліром, який сам часто гарячково шукав, по чий бік стати, ми нехтуємо шляхтою, яка перейшла на римо-католицизм, і разом із православними фанатиками того часу тавруємо уніатів, принаймні стаємо на бік їхніх убивць та кривдників. А уніати того часу – це не просто міжконфесійний компроміс

і досить цікаві перспективи на майбутнє, це також шанс вирватися за межі "руського міра". Годішні уніати – це нові школи, видання книжок та наука. Уніати – це модернізуючий закостеніле українське суспільство чинник, це навіть шанс врятуватися від прямої полонізації. Тому нагальним є деконструювання класового історичного канону.

Україні після отримання незалежності доводиться докладати значних зусиль, щоб відкрити себе світовому співтовариству як самобутній чинник загального культурно-історичного процесу з давніми історичними й культурними традиціями. На жаль, у новітньому науковому дискурсі бракує робіт, у яких історія українського народу і держави розглядалася б крізь широку цивілізаційну призму, на тлі європейського і світового історичного розвитку. Йдеться про усвідомлення і реалізацію українством своєї європейськості, розуміння того, що Україна була, є й буде належною до європейської культурної спільноти, європейського типу цивілізації. Побіжно зазначимо, що для націоналістичного підходу тривалий час це не було актуально.

Щоб входження України в глобальний простір (насамперед, європейський) набуло позитивного розвитку, у його зміст повинні бути імплементовані тільки правдиві національні історико-культурні конструкти. Багато в чому такі конструкти були актуалізовані подіями 2013–2014 років. Революція Гідності дала могутній поштовх формуванню модерної української нації. Значна частина українського суспільства консолідувалася навколо спільного й досить зрозумілого ядра національних цінностей, соціальних і політичних установок, цивілізаційних і геополітичних переваг. Вияв національної самосвідомості сформував запит на нову якість державної політики щодо формування історичної пам'яті.

Проблема полягає і в тому, що наразі в багатьох країнах Європи суспільство не готове до повноцінної та всебічної дискусії на різні теми історії України. Українців – найстаріший європейський етнос – західні науковці трафаретно називають, зокрема, "народом селян", який в історичному плані "не може претендувати на Київську Русь" як свою попередницю, бо українці ніколи не були "панівною нацією". В Україні на Заході немає "обличчя", попри так звану культурну дипломатію, яка, безумовно, важлива, але є далеко не вирішальною і такою ніколи не стане. Україна академічно не готова до захисту, вона фактично ослаблена війною, та ще й, до того ж, у стані війни певною мірою залежна від ставлення до себе з боку ЄС, багато країн якого так і не зрозуміли трагедії посткомуністичних країн та суть визвольних рухів Центральної і Східної Європи, залишаючись в омані російських міфів про Росію як "носія слов'янської цивілізації" та "колиску трьох братніх народів". Попри анексію Криму Росією, її агресію на сході України, деякі європейські

країни не позбулися звички шанобливо схилитися перед Росією і спостерігати за всім, що відбувається в Україні, крізь призму "неомосквофільських" стереотипів мислення. Має місце й тенденційність щодо української історії, а з другого боку – спостерігається опосередковане визнання російської величі та права РФ на політику завойовника.

Тільки нещодавно Європа почала розуміти стратегічне значення України і те, що ХХ століття давало європейським країнам чимало шансів допомогти Україні стати державою. Проте вони воліли мати справу із сильною Росією, аніж з вільною Україною. За ігнорування цього шансу Європа заплатила свою ціну. Щодо неї, а також щодо того, чому саме тепер, коли в Україні, на сході Європи, йде неоголошена війна з боку Росії, а на заході Європи – оголошена війна з боку терористів та "гібридна війна" з боку тієї ж Росії, чимало науковців Західної Європи й надалі, на жаль, не в стані подолати свої комплекси і страх перед Українською державою та її історією. Сьогодні українці знову, в черговий раз, виступають щитом для західного світу. Україна повинна зробити все, щоб Європа прочитала, побачила і зрозуміла її історію, а також, щоб почула її науковців.

Досвід останніх років свідчить, що навіть щирі наміри України проводити політику міжнаціонального примирення, визнання негативних нашарувань у відносинах з сусідами в минулому (а подекуди й одностороннє каяття) зовсім не гарантують нашій державі адекватного ідейно-історичного "роззброєння" та відмови від подвійних стандартів, інформаційно-психологічної агресивності з протилежного боку. Саме в історичній площині окремі радикально-націоналістичні сили суміжних держав шукають "підстави" для піддання ревізії існуючих кордонів України чи упередженого трактування історичних подій [27, с. 704–705].

Так, нещодавно депутати парламенту Республіки Польща встановили 11 липня "Днем пам'яті поляків, жертв геноциду, вчиненого ОУН-УПА", щоб віддати данину "громадянам Другої Речі Посполитої, по-звірячому вбитими українськими націоналістами". Польський Сейм дуже монолітно підійшов до "українського питання" і кваліфікував український визвольний рух проти комунізму, фашизму та польського націоналізму як "фашистський". Ухвалення польським парламентом зазначеної постанови поставило під загрозу політичний і дипломатичний доробок та зусилля двох держав і народів, спрямовані на взаємне прощення, примирення та вшанування пам'яті невинних жертв: українців та поляків. Односторонні політичні оцінки історичних подій несуть високий ризик спричинення конфліктів між нашими суспільствами й державами та сприяють подальшій радикалізації як українського, так і польського суспільств, що

послаблює консолідацію зусиль наших громадян, спрямовану на розвиток України і Польщі [18, с. 5].

Волинська трагедія належить до таких подій, дослідження яких не завершено. І вона не зовсім Волинська, оскільки лише почалася на Волині 11 липня 1943 року, потім перекинулася на Галичину, а пізніше – на Холмщину. Слід також брати до уваги, що ситуація довкола цього конфлікту розгорталася на тлі німецької окупації. Як наслідок, ні поляки, ні українці повною мірою не контролювали ситуацію. Відтак у ході цього протистояння обидві сторони були і катами, і жертвами. Тому спроба назвати ці події геноцидом – це намагання закріпити абсолютно односторонній підхід до оцінки цього конфлікту, а також зафіксувати односторонню вину українців. А з другого боку – це спроба приховати факти, що були злочини й з боку польського підпілля і масові жертви з боку українського населення [28, с. 4–5].

Деякі політичні сили Польщі, замість вшанування пам'яті й винесення уроків із трагічних подій для обох країн, вирішили використати цю сторінку історії з вигодою для себе. Користуючись складною ситуацією в Україні та російською агресією в Криму і на Донбасі, вони намагаються "застовпити" геополітичні інтереси в регіоні. Такі дії, вочевидь, не сприятимуть гармонізації польсько-українських відносин. Визнання дій УПА як "геноциду" будь-яким свідомим українцем сприймається дуже складно. Треба розуміти, що у будь-якій армії немає лише позитиву, оскільки йдеться про війну. Розуміючи це, слід чітко розрізнити, що є речі, за які ми шануємо Українську повстанську армію (як поляки шанують Армію Крайову), але є речі, за які ми її не будемо хвалити. Зрозуміло, що ми шануємо УПА за боротьбу за незалежність України і проти нацистів, і проти більшовицького режиму.

20 жовтня 2016 р. Верховна Рада України і Сейм Польщі одночасно прийняли спільну декларацію пам'яті і солідарності. Парламенти засудили СРСР, нацистську Німеччину й сучасну Росію за порушення норм міжнародного права, окупацію територій і репресії проти польського й українського народів. Проте досягнути солідарності у сприйнятті тексту документа парламентаріям так і не вдалось. Так, із польського тексту декларації вилучили згадку про український "антинацистський опір". Більшість поляків не асоціюють українців із тими силами, які мали відношення до розгрому нацистського режиму. Як і мало хто в Польщі задумується над тим, кому і чим вони зобов'язані в історії ХХ століття.

У польсько-українських відносинах було й багато подій, які в обох наших народах пробуджують гордість і задоволення. Пліч-о-пліч ми боролися під час національно-визвольних змагань, разом героїчно стримували більшовицькі загони, спільно чинили опір комуністичній ідеології, яка нав'язувалася нашим народам. Новітня історія також

наповнена позитивними прикладами співробітництва. Досить згадати про взаємодію у питаннях охорони пам'ятних місць та культурної спадщини, співпрацю під час організації чемпіонату Євро–2012, або польське заангажування у сприянні українським реформам.

Усвідомлюючи делікатність проблем, які постають на рівні врегулювання польсько-українських відносин, у спільній декларації цілком слушно зазначається, що єдиний шлях до примирення і єднання між українським та польським народами лежить через спільне пізнання фактів та обставин історії, встановлення персональної відповідальності за злочини проти людяності та воєнні злочини, взаєморозуміння і християнське прощення, через подолання усталених у минулому стереотипів мислення. Як влучно висловився покійний президент Польщі Лех Качинський: "Ми повинні говорити про болюче, важке минуле відкрито, крок за кроком, виробляючи одну, справедливую оцінку для усіх воєнних трагедій – і тих польських, і тих українських. Усі трагічні події необхідно старанно з'ясувати в діалозі політиків, істориків і звичайних людей, оскільки міцне і тривале примирення можна здобути тільки на основі правди. Ми не можемо змінити минулого, але ми можемо зробити так, щоб воно не вирішувало долі майбутнього" [2, с. 4].

Польсько-українські відносини є важливою складовою архітектури європейської безпеки. Якщо ми хочемо будувати спільний європейський дім – нову об'єднану Європу, то потрібно знати не тільки національну версію історії і тим більше не націоналістичну. Українцям потрібно вивчати польську, німецьку, британську, французьку історії. Полякам також слід вивчати всі ці національні історії, в тому числі й українську, щоб розуміти природу причинно-наслідкових зв'язків і природу історичних процесів, які відбувалися в нашому спільному минулому.

На тлі зростання популярності правих сил у багатьох європейських країнах, зокрема й у Польщі, ми поділяємо думку Л. Івасюк про те, що на українське суспільство чекає довготривале інтелектуальне, академічне та психологічне протистояння з Польщею, незалежно від того, чи українська сторона продовжить традиційну глуху дефензиву, чи обере обдуманий, але активний шлях. Потрібно розуміти й європейський контекст польського кроку. Показовим є також приклад Австрії, яка, як і Польща, хоч і не в такій категоричній формі, відчуває й відтворює на інтелектуальному рівні фантомні болі за втраченими територіями Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття [17, с. 5].

Для гармонійного співіснування різних етносів і націй необхідне розуміння того, що кожен народ має не лише своїх героїв, а й визначає їх сам, незалежно від настроїв сусідів. Слід також враховувати, що, зігравши цілком позитивну або переважно позитивну роль у вітчизняній історії, діяч у сфері політики, збройних сил, ідеології, економіки, релігії може

постати у прямо протилежній ролі в історії інших країн. Особливо це стосується подій, пов'язаних із національно-визвольним рухом. Останній феномен належить до фундаментальних, базових конструкцій російської й польської історії в їх ставленні до України й українців. За всіх умов необхідно усвідомити, що громадяни України, Росії і Польщі мають різну історичну пам'ять, різні підходи до оцінки подій та явищ своєї вітчизняної історії. З огляду на це, вкрай необхідною є науково обґрунтована та етично відповідальна реконструкція історії драм, конфліктів, втрат у стосунках українського, російського і польського народів. Шляхом до солідарності є вивчення історії один одного, подолання асиметрії пам'яті, кліше, стереотипів й упереджень.

Погляньмо на об'єднану Європу. У Європейський Союз входить 28 країн, котрі в історичному минулому дуже часто ворогували одна з одною. Проте вони знайшли в собі силу волі покласти край тривалій ворожнечі. На основі загального консенсусу було прийнято рішення писати підручники з історії так, щоб вони не переносили історичні дисонанси з минулого у сучасність і майбутнє. Франція шанує Наполеона, що маніакально прагнув зламати могутність Англії, як найвидатнішого діяча, а англійці свято вшановують своїх героїв, рятівників від навали Бонапарта: адмірала Нельсона і герцога Веллінгтона. І це не кидає тіні на взаємини колишніх союзників й опонентів у Першій і Другій світових війнах.

На сучасному етапі гострою в Україні є проблема соціального оптимізму. Специфіка української історичної пам'яті, та й взагалі українського соціуму, полягає в тому, що в ньому домінує соціальний песимізм. Він простежується в діапазоні, починаючи від історії військових поразок далекого минулого до негараздів в економіці й політиці сучасності. Як рефрен повторюються й тиражуються сказані колись під гарячу руку слова В. Винниченка щодо брому, без якого нібито не можна читати історію України, котрі, по суті, заганяють українців у комплекс причетності до ексклюзивних жахів нашої історії. Українська історія не гірша і не краща, ніж в інших народів. "Кожній нації, – пише з цього приводу відома українська поетеса Л. Костенко, – є за що посипати собі голову попелом. Тільки не треба тим попелом запорошувати очі наступних поколінь. Ніхто з нас, нині живучих, не може нести відповідальності за давні неспокутувані гріхи. Але кожен з нас зобов'язаний їх не повторити і не примножити" [21, с. 19]. Слід якомога швидше позбавлятися від психозу таких нав'язливих станів і від тотального постколоніального синдрому. Ми не повинні переконувати молоде покоління у тому, що воно належить до нації невдах. Скажімо, Росія раз і назавжди визначилася для себе в ореолі своєї величі, незважаючи на періоди занепаду, нужденності й деградації.

Сьогодні Україна із запізненням на чверть століття приступила до законодавчо оформленої і закріпленої декомунізації – на рівнях політично-практичному та знаково-символічному. У 2015 р. Верховна Рада України ухвалила чотири законопроекти: про засудження комуністичного та нацистського тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки; про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті (серед організацій зазначені також ОУН та УПА); про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років (запроваджується свято – День пам'яті та примирення 8 травня, 9 травня залишається Днем перемоги); про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років.

Попри певні недоліки законодавчої бази цього процесу та неготовність частини суспільства і "політичного класу" до розлучення з "червоним" минулим, їх дія дає змогу сформувати україноцентричну модель історичної пам'яті, очищену від імперської та, особливо, радянської історичної спадщини. Зазначимо, що ухвалення подібних законів парламентами посткомуністичних країн і послідовні кроки, спрямовані на декомунізацію, посприяли очищенню історичної пам'яті східноєвропейських націй від тоталітарних стереотипів та поверненню їх національних історій у звичне русло.

Декомунізація – це не боротьба з комуністичною ідеологією, як дехто вважає. Ідеологію заборонити не можна. Має відбутися декомунізація національного духу, способу життя українців, який нам нав'язували 70 років поспіль. Маємо повернутися до європейського способу життя, адже ми європейці. Ще в XVI–XVII століттях багато українців вчилися в Європі й більше того – викладали в тамтешніх університетах. Потім наш народ потрапив під гніт Росії і йому нав'язувалося російське виховання, пристосування до російського сприйняття світу. Нам необхідно вчитися на правдивій історії, їздити за кордон, брати там найкраще, культивувати історичну справедливість. Усвідомлювати, що ми маємо свій український світ, який будуємо згідно з нашим сприйняттям. Це сталося завдяки тому, що пробудилася наша генетична пам'ять. За радянських часів нам називали ознаки нації – проживання на одній території, мовна та психологічна єдність. Про перші дві складові говорили багато, а про третю – ні. Що таке бути українцями ми зрозуміли на Майдані 2013–2014 років, коли багатьма людьми рухав єдиний порив душі. Революція Гідності та війна з Росією зумовили зростання патріотизму українців, що виявився у захисті власної землі від агресора, сплеску інтересу українців до вітчизняної історії та прагнення позбутися комуністичного минулого.

Історична пам'ять народу формується на основі глибокого розуміння загальнолюдського змісту своєї національної історії та культури і

знаходить своє практичне втілення через механізми освіти та виховання, засоби масової інформації, систему пропаганди тощо. Будучи включеною в діалог культур, історична пам'ять визначається не тільки відповіддю на питання "Хто ми?", "Звідки ми?", а й всією відповідальністю історико-політичного вибору: "Куди ми йдемо?". Саме про таке сприйняття й розуміння історії, здатність усвідомлено сприймати світ пише В. Горський: "Справжній характер і рівень розвитку національної історичної свідомості відзначається не лише обсягом знань про події минулого та системою розташування їх на шкалі історичних цінностей. Визначальним тут є той сенс, смисл, якого набувають ці факти для актуальної культури, загальне бачення історії" [7, с. 46].

Солідарність поколінь формується природним шляхом і становить запоруку єдності суспільства. У нас, однак, вона розмита неоднорідністю історичної пам'яті. Іноді раціональні аргументи не діють, фактичні приклади з історії не переконують. З огляду на це, не слід нехтувати всіма можливими ідеологічними засобами з метою формування спільного українського життєвіття. Необхідно серйозно поставитися до продуктивних можливостей ідеології, якої якраз і бракує сучасній Україні. Незважаючи на всю проблематичність звернення до української історії з метою пошуку ідентичності, все ж таки слід сягати найглибшого рівня історичної пам'яті. Згодом слід сприяти конструюванню ідентичності через наративну функцію, а також через візуальні й музично-звукові форми. Задля здобуття справжньої ідентичності й консолідації нація має пройти через чергову ідеологічно-міфологічну обробку, адже в інший спосіб масова свідомість не здатна до трансформацій. Більше того, у процесі формування уявного соціального простору кожної національної групи важливу роль відіграє міфологізація національних героїв, сакралізація історичних подій. Звісно, що межа між позитивним впливом ідеології й зловживанням ідеологією не встановлена наперед, а відтак в її межах є безумовні підстави для маніпуляцій. Однак, історія ще не знала прикладів, коли можна було б продукувати нову національну ідентичність і без застосування неоміфології. Тому слід не тільки покладатися на "героїзм розуму" і руйнувати небезпечні для нашої нації і країни міфи, а й створювати український міф про Україну, у якому постане по-новому осмислене минуле, яке не буде ворожим для сучасників [16, с. 226–227].

Таким чином, становлення модерної української політичної нації потребує виваженої та осмисленої політики держави й інших суспільних інституцій щодо формування історичної пам'яті українців як невід'ємної складової нації- й державотворення. Серед її стратегічних напрямів це: досягнення спільного бачення українцями власної історії, суспільного; досягнення консенсусу щодо її знакових подій, "примирення" протилежних візій минулого; публічна демонстрація державою,

політичними силами, національною елітою поваги до української історії, прагнення відновити історичну пам'ять та справедливість; належне вшанування визначних історичних подій і постатей; згуртування навколо них суспільної думки у спосіб залучення широкої громадськості до участі в офіційних ритуалах, публічних акціях, святкуваннях тощо; модернізація українського історичного нарративу, державна підтримка вітчизняної історіографії, підняття престижної професії історика; інтеграція української історіографії у європейський та світовий науковий контекст; сприяння розвитку вітчизняної археології, архівної й музейної справи, краєзнавства, історичного туризму; відродження та збереження національних святинь, пам'яток історії, історико-культурних заповідників; удосконалення стандартів викладання курсу історії України у навчальних закладах; створення стимулів для популяризації української історії засобами масової інформації, відтворення її сучасних інтерпретацій у творах мистецтва, літератури [13, с. 44]; активізація діяльності Українського інституту національної пам'яті; створення українського Пантеону за аналогією до польського Вавеля чи Пантеону в Парижі; подальша декомунізація, відмова від радянської символіки, топонімії, подолання радянської ментальності; державне сприяння відкриттю факультетів україністики при найбільших університетах Європи й уможливленню в них роботи українських науковців, які запропонували б Заходу якісно нові тези українського історичного нарративу, зокрема щодо комуністичних злочинів та геноциду; здійснення міждисциплінарного наукового проекту щодо моніторингового дослідження стану та динаміки історичної пам'яті й свідомості українського соціуму в умовах глобалізації.

Реалізація вищезазначених стратегем сприятиме національному відродженню, самоусвідомленню українців, прискоренню здійснення українського національного проекту. Йдучи в майбутнє, слід чітко зрозуміти своє місце і роль на історичній сцені, мати цілісну картину минулого свого народу в контексті світового історичного процесу. Це веління часу, що дозволить українцям розширити обрії власного світобачення, зберегти себе, свою національну самобутність у глобалізованому світі.

Список використаних джерел та літератури

1. Афансьєв Ю. Трагедия победившего большинства. Размышления об отечественной истории и ее интерпретациях [Електронний ресурс].— Режим доступу : // <http://www.yuri-afanasiev.ru/tragedy.html>
2. Ващиковські В. З чим я приїхав до Києва / Вітольд Ващиковські // День.— 2016.— 14 вересня.— С. 4–5.
3. Возродится ли Союз. Будущее постсоветского пространства. Тезисы Совета по внешней и оборонной политике // Независимая газета.— 1996.— 23 мая.— С. 1.

4. Гальчинський А. С. Помаранчева революція і нова влада / А. С. Гальчинський.— К. : Либідь, 2005.— 368 с.
5. Геноцид // Соціальна політика і соціальна робота: Термінологічно-понятійний словник / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк.— К. : МАУП, 2005.— 560 с.— С. 88.
6. Гломозда К. Українські ідентичності в історіографічних рефлексіях / К. Гломозда // Агора. Подолання розбіжностей – розвиток особливостей.— Випуск 4.— К. : Стилос, 2006.— С.1 03–109.
7. Горський В. С. Парадокси історичної свідомості сучасної культури / В. С. Горський // Світогляд і духовна творчість.— К. : Наукова думка, 1993.— С. 45–51.
8. Грицак Я. Як викладати історію України після 1991 р.? / Я. Грицак // Українська історична дидактика: Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні підручники з історії) : зб. наук. ст.— К., 2000.— С. 69–72.
9. Грицак Я. Страсті за націоналізмом / Я. Грицак.— К. : Критика, 2004.— 330 с.
10. Гудков Л. "Пам'ять" про війну та масова ідентичність росіян / Л. Гудков // Критика.— 2005.— № 5.— С. 11–15.
11. Гурик М. Історична пам'ять народу у контексті актуальних завдань розбудови модерної української нації / М. Гурик // Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації / авт. кол. М. Рудакевич (керівник) та ін.— Тернопіль : ТНЕУ, 2015.— С. 90–113.
12. Даниленко О. А. Язык конфликта в трансформирующемся обществе: от конструирования истории к формированию социокультурных идентичностей / О. А. Даниленко.— Вильнюс : ЕГУ, 2007.— 403 с.
13. Експертна доповідь "Україна в 2006 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку".— К. : Славутич-Дельфін ТОВ, 2007.— 255 с.
14. Зерній Ю. О. Історична пам'ять як об'єкт державної політики / Ю. О. Зерній // Стратегічні пріоритети.— 2007.— № 1 (2).— С. 71–76.
15. Зерній Ю. Як суспільства пам'ятають : властивості та механізми формування історичної пам'яті / Ю. Зерній [Електронний ресурс].— Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/9/6.pdf>
16. Іванова-Георгієвська Н. Українське прямування до універсальних європейських цінностей: криза ідентичності / Н. Івановська-Георгієвська // Громадянське суспільство в Україні за доби глобалізації: ціннісно-нормативне та інституційне забезпечення його розвитку.— К. : Інститут ліберального суспільства, 2007.— С. 214–229.
17. Івасюк Л. Польський виклик / Леся Івасюк // День.— 19–20 серпня 2016.— С. 4–5.
18. Капсамун І. Чи адекватна відповідь парламенту? / Іван Капсамун // День.— 9–10 вересня 2016.— С. 5.
19. Кара-Мурза С. Г. Демонтаж народу / С. Г. Кара-Мурза.— М. : Алгоритм, 2007.— 704 с.
20. Киридон А. Концепт "історична пам'ять": варіативність дефініювання / А. Киридон // Україна–Європа–Світ.— Вип. 3 : Міжнародний збірник наукових праць. Серія : "Історія, міжнародні відносини" / гол. ред. Л. М. Алексієвець.— Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009.— С. 112–116.

21. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала / Л. Костенко.— К. : Видавничий дім "KM Academia", 1999.— 32 с.
22. Масненко В. Історична пам'ять як чинник інтеграції сучасного українського суспільства / В. Масненко // Збірник наукових праць (третій випуск), підготовлений за дослідницькою програмою кафедри філософії "Громадянське суспільство як здійснення свободи" / за ред. Анатолія Карася.— Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2006.— 280 с.— С. 153–168.
23. Нора П. Всемирное торжество памяти / П. Нора // Неприкосновенный запас.— 2005.— № 40–41 (2–3 / 2005).— Режим доступу : <<http://www.nz.online.ru/index.phtml?cid=10010434>>
24. Рычагов Г. В. Русский "Титаник" / Г. В. Рычагов // Диалог украинской и русской культур в Украине : Материалы IV Международной научно-практ. конф.— К., 2000.— С. 212–213.
25. Саух П. Ю. Князь Василь-Костянтин Острозький / П. Ю. Саух.— Рівне, Великі береги, 2002.— 244 с.
26. Сміт Е. Національна ідентичність / Ентоні Сміт ; пер. з англ. П. Тарашука.— К. : Основи, 1994.— 223 с.
27. Солдатенко В. Як не розчинитися у глобалізованому світі: проблеми наукового забезпечення формування політики національної пам'яті в Україні / Валерій Солдатенко, Дмитро Веденєєв // Україна дипломатична. Науковий щорічник.— Випуск тринадцятий; упорядники Л. Губерський, П. Кривонос, А. Денисенко, В. Туркевич / гол. ред. А. Денисенко.— К. : 2012.— С. 687–715.
28. Капсамун І. "Порозуміння"... крізь ланцюг односторонніх звинувачень // День.—2016.— 22 червня.— С. 4–5.
29. Шульга М.А. Російський дискурс геополітики : монографія / А. Шульга.— К. : Вид. "Парапан", 2006.— 524 с.
30. Яковенко И. Украина и Россия: сюжеты соотнесенности / И. Яковенко // Вестник Европы.— Том XVII.— 2005.— С.63–73.

Mykoła Kozłowec. Pamięć historyczna jako czynnik kształtowania się współczesnej narodowości ukraińskiej.

W artykule jest scharakteryzowano istotę i potencjał funkcjonalny pamięci historycznej jako czynnika kształtowania się współczesnej narodowości ukraińskiej, świadomość siebie jako narodowości ukraińskiej. Uzasadniono potrzebę rozwoju na poziomie państwowym oraz regionalnym systemowej polityki pamięci, skierowanej na zwolnienie od dużego masywu stereotypów imperialno-radzieckich w odbiorze historii, osiągnięcie integralności ukraińskiej narodowej pamięci historycznej, a także usunięcia przeciwstawności i kontrowersji w oceniu przeszłości historycznej.

Słowa kluczowe: pamięć historyczna, świadomość historyczna, świadomość społeczna, konsolidacja narodowa, proces historyczny, polityka humanistyczna, identyfikacja narodowa.

Kozlovets Mykola. Historical Memory as a Factor in the Formation of Modern Ukrainian Nation.

The article studies the essence and characterizes the functional potential of historical memory as a factor in the formation of modern Ukrainian nation and Ukrainians' national identity. It proves the necessity of systematic policy of memory at the national and regional levels aimed at the release of the vast array of imperial and Soviet stereotypes in the perception of the history, aimed at achieving the integrity of the historical memory of the Ukrainian nation, at overcoming the polarity and controversiality in assessments of the historical past.

Keywords: historical memory, historical consciousness, social consciousness, national consolidation, historical process, humanitarian policy, national identity.